

Рецензент, медицина ғылымдарының кандидаты

Ахметов Алдаркул Райымкуловичтің

6D110200 – «Қоғамдық денсаулық сақтау» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін ізденуге ұсынылған «Еңбекке қабілетті жастағы тұрғындар арасында әлеуметтік-экономикалық дағдарыс жағдайындағы өндірістен тыс жарақаттылықтың таралу зандылықтары мен оның алдын алу шараларын жетілдірудің ғылыми негіздері (ОҚО мысалында)» тақырыбында дайындалған Абдрахманова Зинат Батырхановнаның докторлық диссертациясына берілген

РЕЦЕНЗИЯСЫ

1. Зерттеу тақырыбының өзектілігі

Қазіргі таңдағы қоғамдық денсаулық сақтау ғылымы мен тәжірибесінің өзекті медициналық-әлеуметтік мәселелерінің ең бастысы болып жұмысқа қабілетті тұрғындар арасындағы жарақаттанумен оның асқынуынан туындастын аурулар есептеледі. Талқыланып отырған мәселе біздің мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық жағдайын сипаттайтын көрсеткіш деп есептеуге болады. Өндірістен тыс туындастын жарақаттардан аурушандық, мүгедек және өлім көрсеткіштерінің деңгейін үнемі жоғары деңгейде қалыптасады. Сол себептен өндірістен тыс жарақаттану мен улану оқиғаларының алдын алу шаралары тұрғындардың орташа өмір сүру жасын ұзартудың және денсаулығын сақтаудың басты кілті болып табылады.

Өндірістен тыс жарақаттануға байланысты науқастарды емдеуге кеткен қаржылай шығынның көлемі мен экономикалық шығындардың деңгейін есепке алсақ қазіргі күннің аса өзекті мәселелерінің қатарына жарақаттануды жатқызуға болады. Осы маңызды әлеуметтік-гигиеналық себептердің қатарына еңбекке қабілетті тұрғындардың арасындағы өндірістен тыс жарақаттану ерекше орын алады.

Сондықтан Оңустік Қазақстан облысындағы ауыл тұрғындарының арасында еңбекке жарамды жас топтарының арасындағы өндірістік емес жарақаттанудың таралу ерекшеліктерін зерттеудің маңызы үлкен. Соның арқасында зерттеу аймағындағы жарақаттанудан туындаған мүгедектік пен өлім көрсеткіштерін анықтауға, оның негізгі қатерлі себептерін белгілеуге және жарақаттанудың құрамдық ерекшеліктерін анықтап, нақты профилактикалық бағдарламалардың ғылыми негізін жасауға болады.

Докторант Абдрахманова Зинат Батырхановна жоғарыда аты аталған тақырыптағы енбегі Оңтүстүк Қазақстан облысы аумағында еңбекке қабілетті жастағы тұрғындар арасында әлеуметтік-экономикалық дағдарыс жағдайындағы өндірістен тыс жарақаттылықтың таралу зандылықтарын анықтауға және жарақаттанудан туындаған өлім мен мүгедектік көрсеткіштерін анықтауға бағытталған жұмыс. Диссертант енбегінде қазіргі таңдағы қоғамдық денсаулық саласында туындалған мәселелелерді кешенді, жан-жақты зерттеген және зерттеу өзектілігі күмән туғызбайды.

2. Диссертацияға қойылатын талаптар аясындағы ғылыми нәтижелер

Оңтүстік Қазақстан облысында еңбек ету жасындағы тұрғындарының өлім себептерін зерттеу көрсеткендей, ажалға алған жаракаттылық себептері және жаракаттылықтан болған ажалдың алдын алудың басты бағыты өндірістік емес жаракаттылықтың алдын алу болып табылады. Жаракаттанудың алдын алу мәселелерінің жоғарғы әлеуметтік маңыздылығы мен бұл мәселенің аз талқыланғанын есепке алсақ, ен маңыздысы өндірістік емес жаракаттанудың себеп-салдарын ғана емес, сонымен қатар өндірістік емес жаракаттанудың еңбек жасындағы тұрғындар арасындағы психологиялық қырларын де теренірек зерттеу керектігі байқалады. Соңғы жылдары жүргізілген зерттелу жұмыстардың қатарында бұндай мәселеге бағытталған ғылыми жұмыстардың қатары төмен.

Кешенді ғылыми зерттеу барысында бұл жаракаттанудың қалыптасуына және жоғарылауына негізінен бірнеше қатерлі себептер алған келетінін көрсетті. Зерттеу нәтежесінде жұмыс істейтін ересек тұрғындар арасындағы жаракат алудың негізгі себептері анықталған. Қала мен аудан әкімшіліктеріне арналған, тұрғындарға қауіпсіз өмір сүрудің және тұрғындардың арасындағы жаракаттылықтың алдын алу бойынша ғылыми дәлелді нұсқаулар жасауға мүмкіндік берді. Оңтүстік Қазақстан облысы аудандары тұрғындарының жасы мен жынысына қарай жаракатқа ұшырау оқиғаларының таралу деңгейін анықталған 0 – 14 жастағы ер балалардың арасында 44,8% құраса, қыздар арасында 26,1% тузеген. 15-19 жастағы жасеспірім балаларда 39,1% болса, қыздарда 34,6% екендігі анықталды. Еңбек ету жасындағы тұрғындардың тұрмыстық жаракатқа ұшырау оқиғалары 39,1% – дең 111,7% – ге дейін жеткен. 15-19 жастағы қыздар арасында (34,6%) кездессе, ен жоғары деңгейі 30-39 жастағы ер кісілерде (111,7%) екендігі анықталған. Оңтүстік Қазақстан облысы аудандарында өндірістен тыс жаракаттардан еңбек ету жасындағы ер кісілердің өлім көрсеткіші әйелдердің арасында қалыптасқан өлімнен екі есеге жоғары. Осыған қарағанда Оңтүстік Қазақстан облысы аудандарында еңбекке қабілетті жас тұрғындарының арасындағы асқынуынан туындастын өлім көрсеткіші өте жоғары екендігін көрсетті. Бұл жағдайды түзеуге тек қана ғылыми тұрғыда негізделген жаракаттанудың алдын-алу қызметтін ұйымдастырудың әлеуметтік-гигиеналық мониторингі ғана көмектесе алады.

Осындағы ұсыныстарды диссертациялық еңбегінде қамтыған докторант Абдрахманова Зинат Батырхановнаның оку құралы амбулаторлық-емханалық дәрігерлер арасында кеңінен таратылып, еңбек ету тәжірибесінде кеңінен қолданылуы тиіс.

3. Диссертацияда қалыптастырылған нәтижелер мен қорытындылардың дәлелділік және деректілік деңгейі

Диссертациялық еңбектегі нәтижелерді, қорытындыларды жоғары дәлелділік және деректілікпен қамтамасыз ету үшін озық әдістемелік тәсілдер қолданылды. Ен бастысы зерттеуге алынған статистикалық жиынтықтар басты

және тандамалы статистикалық жиынтықтар негізінде қалыптастырылды. Тандамалы статистикалық жиынтықтардың репрезентативтілігі жоғары.

Корыта келе диссертацияның тұжырымы мен қорытындысын қалыптастыра келе деректілігі жоғары материалдар қолданылды деп айтуға болады.

4. Диссертацияда қалыптастырылған іздешушінің әрбір ғылыми нәтижелерінің, тұжырымдамаларымен қорытындыларының жаңалық дәрежесі

Диссертациялық еңбекте қолданылған медициналық статистикалық әдістердің көмегімен мынандай нақты ғылыми жаңалықтарға қол жеткізген. Біріншіден, еңбек ету жасындағы Оңтүстік Қазақстан облысы аудандарындағы тұрғындарының арасында өндірістен тыс жарақаттанудың жоғары деңгейде қалыптасуына амбулаторлық-емханалық үйымдарда жүргізілетін профилактиканың сапасы үйимдастырылуы себеп болып отыр. Мүгедектік пен өлім көрсеткіштерінің осы топтагылар арасындағы көп жылдық динамикасы баяу ұлғаю үстінде. Оның негізгі себебі жарақаттанғандарға уақтысында білікті және сапалы травматологиялық-ортопедиялық көмек көрсетілмейді.

Өндірістен тыс жарақаттардан еңбек ету жасындағы ер кісілердің өлім көрсеткіші әйелдердің арасында қалыптасқан өлімнен екі есеге жоғары. Оның негізгі себептеріне алкогольдік ішімдікке салыну, мас күйінде көлік - жол апатына ұшырау, өзіне өзі қол салу, суға кетіп тұншығу, үсіктер жатады. Жарақат алған науқастарға кезеңі бойынша медициналық көмек көрсету сапасы сараптамаланып, науқастың әрбір медициналық көмек беру сатысындағы профилактикалық-емдеу шараларының сапалық нәтижелері анықталған. Осыған қарағанда еңбек ету жасындағы тұрғындардың өндірістен тыс жарақаттануға ұшырау және өлім көрсеткішінің азаоын қамтамасыз етудің ең басты жолы травматологиялық ортопедиялық көметің сапасын жетілдіру мен еңбек ету жасындағы тұрғындар арасындағы жарақаттануының алдын алуға арналған профилактикалық бағдарламасын ғылыми тұрғыда негіздел, арнайы әдістемелік құралдармен жүзеге асыру қажетілігін көрсетіп отыр.

Ал диссидентант З.Б.Абдрахмановың ғылыми нәтижелерінің, тұжырымдамалары мен қорытындыларының жаңалық дәрежесін жоғары құрастырған диссертациялық еңбегі нақты ғылыми нәтижелерге негізделген деп айтуға болады.

5. Алынған нәтижелердің ішкі өзара біртұтастығын бағалау.

Бұл еңбек арнайы құрастырылған ғылыми бағдарламаның көмегімен жүзеге асырылған. Зерттеудің мақсатын орындау үшін оның міндеттері жасалып, олардың әрбір бағыты белгілі бір нақты мәселелерді шешуге бағытталған. Ал қойылған мақсаттар бір-бірімен тығыз байланыста шешілетін элементтерден тұрады. Бастапқыда еңбек ету жасындағы тұрғындардың арасында қалыптасқан өндірістік емес жарақаттанудың деңгейі мен динамикасын зерттеп оның бағытына нақты жоғарылау баға берілсе, екінші,

үшінші, төртінші қойылған мақсатта өндірістік емес жаражаттылықтан зардал шеккендердің жынысын, жас мөлшерлін, әлеуметтік, білімділік және еңбек етуге қатынастық ерекшіліктері анықталды. Бесінші мен алтыншы мақсатта тұрмыстық жаражаттардың себебінен зардал шеккендердің денсаулығына баға беріп, жаражаттардың ертеде анықталмаған себебі мен салдарын сараптауғыны түрде құрастырылып, медициналық-ұйымдастырушылық және әдістемелік ұсыныстар жасалынды.

Докторанттың диссертациялық еңбегінің бір бүтін құрлымын осы нәтижелердің іштей біртұастыры айқындалап отыр.

6. Алынған нәтижелердің өзекті мәселені шешуге бағыттылығы

Диссертант З.Б.Абдрахиановың диссертациялық еңбегін сараптай келе, оның мақсаты мен міндеттері еңбек ету жасындағы Оңтүстік Қазақстан облысы тұрғындарының арасындағы өндірістік емес жаражаттардың деңгейі мүгедектік пен өлім көрсеткіштерінің арасындағы көп жылдық динамикасы баяу ұлғаю үстінде. Оның негізгі себебі жаражаттанғандарға уақтысында білікті және сапалы травматологиялық-ортопедиялық көмек көрсетілмейді Анықталған заңдылықтар ауыл тұрғындарының жаражаттануының алдын алуға арналған профилактикалық бағдарламаны құрастыруға негіз болды.

Сондықтан осы науқастардың арасында қалыптасқан еңбекке қабілетті тұрғындардың арасында өлім мен мүгедектік оқиғаларының көп жылдық динамикасы жоғарылап жатқаны белгілі болды. Бұл өзекті мәселені шешуге бағытталған ұсыныстар травмотологиялық қызметтің міндеті түрде аудандық амбулаторлық-емханалық үйім дәрігерлерімен қоян қолтық жұмыс істеу керектігін дәлелдейді.

Сонымен диссиденттің қол жеткізген нәтижелері қала мен аудан әкімшіліктеріне арналған, тұрғындарға қауіпсіз өмір сұрудің және тұрғындардың арасындағы жаражаттылықтың алдын алу бойынша ғылыми дәлелді нұсқаулар жасауға арналған.

7. Диссертациялық еңбектің бекітілген қол жеткізілген нәтижелері мен қорытындылары

Диссертациялық жұмыстың негізгі нәтижелері Scopus мәліметтер базасына кіретін халықаралық басылымдарда, отандық және шетелдік халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда, КР Білім және Фылым Министрлігінің Білім және Фылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған ғылыми басылымдарда диссертациялық жұмыстың негізгі 15 нәтижелері жарық көрген.

8. Диссертацияның мазмұны мен безендірілуі бойынша кемшіліктері

Диссертациялық жұмыстың орындалу барысында кеткен техникалық кемшіліктері кездесті. Бірақ бұл ескертпелер диссертация мазмұнына маңызды әсер етпейді, жөндеуге болатын кемшіліктер деп есептеймін.

9. Қорытынды

Диссидентт Абдрахманова Зинат Батырхановнаның PhD философия докторы дәрежесін ізденуге арналған «Еңбекке қабілетті жастағы тұрғындар арасында әлеуметтік-экономикалық дағдарыс жағдайындағы өндірістен тыс жарақаттылықтың таралу заңдылықтары мен оның алдын алу шараларын жетілдірудің ғылыми негіздері (ОҚО мысалында)» атты диссертациялық жұмысы толық аяқталған, ғылыми негізделген, ғылыми еңбек деп санаймын.

Диссертациялық жұмыстың өзектілігі, ғылыми жаңалығы және тәжірибелік маңыздылығы, алынған нәтижелері, талаптарға сай жоғары деңгейде орындалғанын ескере отырып Абдрахманова Зинат Батырхановна 6D110200 – «Қоғамдық денсаулық сақтау» мамандығы бойынша PhD дәрежесін беруге лайықты деп есептеймін.

Рецензент:

**Оңтүстік Қазақстан облысы
Қоғамдық денсаулық сақтау
департаменті басшысының
орынбасары м.ғ.к.**

Ахметов А.Р.

**Оңтүстік Қазақстан облысы
Қоғамдық денсаулық сақтау
департаменті басшысының
орынбасары мед.ғ.к Ахметов А.Р.
қолын растаймын**
**Оңтүстік Қазақстан облысы
Қоғамдық денсаулық сақтау департаменті
маман белімінің бастығы**

«___» _____ 2018 ж.